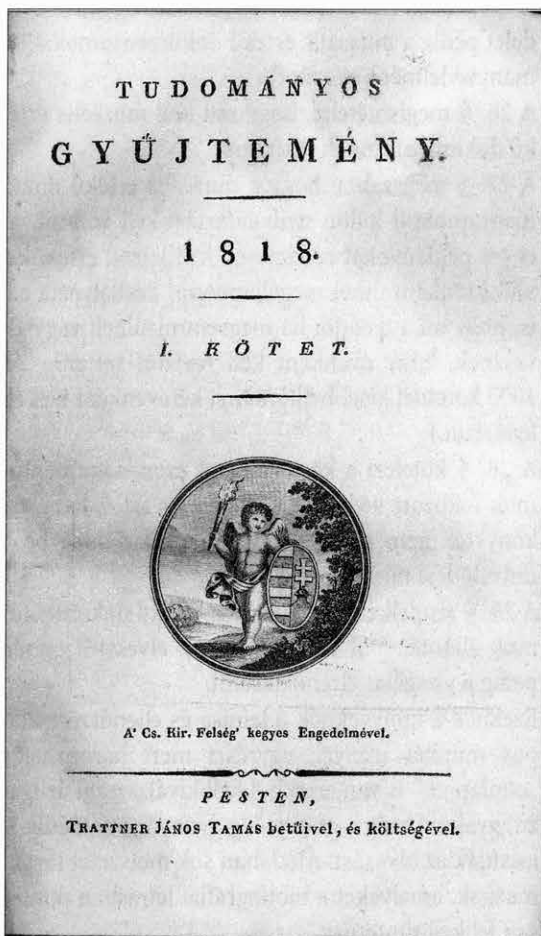

A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának Muzeális Értékű Dokumentumgyűjteménye

KOVÁCS Valéria

A régebbi időkben kialakult híres főpapi, főúri, nemesi és iskolai könyvtárak némelyike ma is áll, őrzik felbecsülhetetlen értékű állományukat, gyönyörű bútoraikat. Ezekről a televízió sok évvel ezelőtt „*Híres magyar könyvtárak*” címmel filmsorozatot készített és mutatott be. A film segítségével a nézők a szó szoros értelmében képet kaptak a könyv-, a könyvtár- és a művelődéstörténet különböző korszakairól. A bemutatott híres könyvtárak teljes állománya muzeális értékű dokumentumokból áll.

Tudományos Gyűjtemény (1817–1841)

A 19. század első felének egyik kiemelkedő folyóirata volt, melynek fő érdeme, hogy lehetővé tette a tudományos publikációk megjelenését és megvitatását, közelebb hozta egymáshoz a területeileg és eszmeileg is megosztott elszigetelt központokat, akadémiákat, tudósokat abban az időben, amikor a Magyar Tudós Társaság még nem létezett.

Ezeken kívül még számos olyan gyűjteményről tudunk, amelyek részben megsemmisültek vagy szét-szóródtak a háborús pusztítások, a szerzetesrendek feloszlata, illetve a hagyatékok széthordása miatt. Szerencsés esetben a könyvek különböző könyvtárak, illetve magánszemélyek tulajdonába kerültek, míg nem újra felbukkantak a könyvaukción, hogy ismét gazdát cseréljenek.

Muzeális értékű dokumentumnak számító művekből a nagy könyvtárak, tudományos intézetek és múzeumok szakkönyvtárai állítanak össze külön-gyűjteményt, amit a teljes állomány legértékesebb részének tekintenek. Mivel ezek nem kizárólag a könyvtár szempontjából értékesek, hanem nemzeti értéknek számítanak, külön jogszabályok vonatkoznak rájuk.

Az 1/1967. (VI. 18.) MM. számú rendelet igen pontosan körülírta azokat a minőségi és időbeli határokat, amelyek alapján egy-egy könyvtár muzeális értékű dokumentumgyűjteményét kialakíthatta.

„2. § (1) *Muzeális értékű könyvnek kell tekinteni a tudományos vagy művészeti szempontból, illetőleg a gazdasági, társadalmi vagy kulturális fejlődés szempontjából kiemelkedő jelentőségű könyveket.*”

A 3. § a-d pontokban az időhatárokat, az e-h pontokban a tartalomra vonatkozó irányelvek határozták meg.

- „a) *a középkori kódexre és nyelvemlékekre, valamint minden egyéb -nem levéltári jellegű- középkori kéziratra,*
- b) *1600 előtt megjelent valamennyi könyvre,*
- c) *1711 előtt Magyarországon megjelent könyvekre,*
- d) *1800 előtt külföldön megjelent magyar nyelvű, vagy magyar szerzőtől származó vagy egyébként magyar vonatkozású könyvekre,*
- e) *a megjelenés időpontjától függetlenül az unikumokra és egyéb könyvritkaságokra, továbbá a művészi értékű kötésükre, előállításuk körülményeire vagy tulajdonosaikra tekintettel muzeális értékűnek minősülő könyvekre,*

f) *az a-e pontok alá nem tartozó, de történeti... szempontból jelentős könyvekre*

g) *a munkásmozgalom története szempontjából jelentős könyvekre,*

h) *olyan – nem levéltári jellegű – kéziratokra, amelyek régiségüknél vagy írójuk kimagasló jelentőségénél fogva... muzeális értékűek.”*

Az 5. § kötelezővé teszi a muzeális értékű könyvgyűjtemények bejelentését a 2/1965. (I. 8.) MM. számú rendelet 1. és 2. melléklete által meghatározott módon.

Ezek a rendeletek megszabták a muzeális értékű dokumentumgyűjtemények kialakításának elvi kereteit és azoknak kötelező bejelentését.

A 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM számú együttes rendelet pedig a muzeális értékű dokumentumok állományvédelmét biztosította.

A 26. § megismételte, hogy mit kell muzeális értékű dokumentumnak tekinteni.

A 27. § megszabta, hogy a muzeális értékű dokumentumokról külön nyilvántartást kell vezetni, az egyes példányokat részletesen kell leírni, értéküket időközönként újból megállapítani.¹ Szabályozta azt is, hogy mi a teendő, ha megsemmisülnek vagy elvesznek, hány évenként kell revíziót tartani. (Az 1000 kötetnél kisebb állományt két évenként kell ellenőrizni.)

A 28. § kötelezi a könyvtárakat ezen dokumentumok fokozott védelmére, illetve ha azt valamelyik könyvtár nem tudja megvalósítani, jelentse be a művelődési miniszternek.

A 29. § rendelkezett a muzeális értékű dokumentumok állományból való törléséről, elvesztés esetén pedig a vizsgálat elrendeléséről.

Ezeknek a könyveknek a leírása és ellenőrzése alapos munkát igényel, egyrészt mert három-négy „címlapjuk” is van, ezekből kell kiválasztani az igazit, gyakran még a grafikailag gyönyörű gótbetűk is lassítják az olvasást. Általában sok metszetet tartalmaznak, amelyeket a bibliográfiai leírásban pontosan fel kell tüntetni.

Mielőtt bemutatnánk a Budapesti Történeti Múzeum (BTM) könyvtárának *Archív gyűjteményét*, az ún. MÉD (Muzeális Értékű Dokumentumok) gyűjteményt, egy kis történeti kitérőt teszünk azzal a szándékkal, hogy bemutassuk azokat a legfontosabb eseményeket, amelyek lehetővé tették szakkönyvtárunk létrehozását.

A Budapesti Történeti Múzeum és könyvtára történetének rövid áttekintése.²

A nemzeti múzeumok szerepkörének kibontakozása után a várostörténeti múzeumok Európa-szerte a 19. század utolsó harmadában alakultak ki. Hazánkban *Rómer Flóris* (1815–1889) a magyar régiségtudomány egyik alapítója és kiváló művelője már 1869-ben javaslatot tett a Magyar Történelmi Társulat gyűlésén városi múzeumok alapítására.³

A Fővárosi Múzeum létrehozását az 1870-es években lendületesen folyó óbudai régészeti kutatások, az aquincumi feltárások eredményei sürgették, valamint az az 1870-ben kiadott rendelet, amely szerint kötelező bejelenteni a Főváros Tanácsának a fővárosban folyó építkezések során előkerülő régiségeket.⁴ A leleteket a Magyar Nemzeti Múzeumba szállították.

A tervszerű régészeti ásatások és a véletlenül előkerült leletek bemutatásának gondolata már 1880-ban felmerült, azonban helyiség hiányában ez évekig nem valósulhatott meg. Az aquincumi leletekből összeállított első kiállításra végül az 1885-ös országos általános kiállítás alakalmával a főváros pavilonjában (a Városligetben) került sor. E kiállítás óriási sikere nagyban hozzájárult ahhoz, hogy 1885. november 11-én *Gerlóczy Károly* (1835–1900) alpolgármester felhívta a Fővárosi Tanács figyelmét „egy fővárosi múzeum létesítésének kívánatos voltára.”

A tanács megbízta Gerlóczyt a javaslat elkészítésével, aki azt 1886. április 7-én előterjesztette a múzeum legfontosabb teendőit a következőkben határozta meg:⁵

„...A létesítendő fővárosi múzeum célja volna, hogy abban összegyűjtessenek és szakszerűleg rendezve úgy az azt tanulmányozni kívánóknak mint a közönségnek hozzáférhetővé tétessenek az oly tárgyak, melyek akár az ország történelmének a fővárossal szorosabb összefüggő egyes kiválóbb eseményeire, akár a főváros speciális helyi történetére vonatkoznak, vagy ilyeneknek emlékeit képezik, tehát érmék, pecsétek, okiratok, könyvek, képek, térképek, zászlók, fegyverek, bútorok és más oly használati tárgyak, melyek a fővárosban előfordult emlékezetesebb események alkalmával vagy bármi tekintetben kiváló egyének által használtattak...”

1887. október 20-án *Kamermayer Károly* (1829–1897) polgármester aláírásával határozat született a Fővárosi Múzeum létrehozásáról. A Fővárosi Tanács az Archaeologiai Bizottság javaslatára 1888 szeptemberétől *Kuzsinszky Bálintot*⁶ a Nemzeti Múzeum Régiség-tárának gyakornokát és a szakkönyvtár kezelőjét bízta meg az aquincumi ásatások folytatásával. Kuzsinszky elérte, hogy az előkerült (és később előkerülő) leleteket ezentúl ne a Nemzeti Múzeumba vigyék, hanem a helyszínen maradjanak, ezért a Kreml malom (III. ker. Pók u. 1.) egyik helyiségében állították ki azokat. A romterületen pedig hozzáláttak az atlétákat ábrázoló mozaik védőépületének elkészítéséhez, amit 1894-ben nyitottak meg a közönség előtt. A Fővárosi Múzeum első épülete az Aquincumi Múzeum volt, amely mindössze előcsarnokból és egyetlen teremből állt, amit hamarosan két oldalszárnnyal bővíteni kellett. (Ez látható ma is Aquincumban.) A kis múzeum iránt nagy érdeklődést tanúsítottak a külföldiek is, főleg a németek, franciák, angolok, osztrákok, olaszok bejegyzéseit találjuk a vendégkönyvben. Kuzsinszky Bálint már nemcsak a római kori leletekkel törődött, hanem a főváros más helyén és

más korszakából előkerült tárgyak sorsával is. Újra felmerült a fővárosi múzeum ügye, mivel az eddigi megoldások csupán ideiglenesnek számítottak. Kuzsinszky Bálint 1898. augusztus 15-i keletkezéssel beterjesztette javaslatát a „Fővárosi Múzeum és a történeti könyvtár megszervezése tárgyában.”⁷

„1. § A Fővárosi Múzeum és vele kapcsolatos történeti könyvtár célja összegyűjteni és úgy a nagy közönségnek, mint a szakférjakkal hozzáférhetővé tenni Budapestre vonatkozó minden emléket eredetiben és másolatokban, melyek a város múltjára, fejlődésére a legrégebb kortól kezdve a ami napig világot vetnek, nem zárván ki a jelen állapotokat sem, melyek a jövő szempontjából érdekesek lehetnek, bizonyosságot tevén azon nagyarányú munkálatokról, törekvésekről, melyeknek Budapest páratlan felvirágzását köszönheti.

2. § A Fővárosi Múzeumnak két osztálya van:

a.) a római, mely magában foglalja az aquincumi régiségeket

b.) hol Budapest ős- középs- és újkori emlékei vannak, s amelyet kiegészít a mai, illetve mindenkor állapokat feltűntető tárgyak gyűjteménye, a képtár s a történeti könyvtár.

4. § A Fővárosi Múzeum hivatalos kiadványa a Budapest Régiségei.”

Az „Indoklás”-ban külön foglalkozik a könyvtárral, amelynek „Budapest történetére vonatkozó okmányokat, kéziratokat, nyomtatványokat” kell gyűjtenie.

A fővárosi közgyűlés elrendelte a múzeum és könyvtár létesítését, és úgy döntött, hogy amíg az új Városháza megépül – ahol majd helyet kap a Fővárosi Múzeum – ideiglenesen a városligeti Múcsarnok épületében (ez nem a mai Múcsarnok) legyenek az összegyűjtött múzeumi tárgyak. Vezetőnek Kuzsinszky Bálintot nevezték ki.

A Fővárosi Múzeum megnyitása nagyon elhúzódt, ráadásul a Városházán csak néhány kisebb helyiséget kapott. Ezért a megnyitási ünnepség a városligeti részlegben volt 1907. június 1-jén, amin

gróf Apponyi Albert és gróf Andrássy Gyula miniszterek is részt vettek, az eseményről pedig Schöpflin Aladár (1872–1950) beszámolt a *Vasárnapi Újság* hasábjain.⁸

Időközben a Hauszmann Alajos (1847–1926) vezetésével folyó budavári palota építési munkáinál előkerült kőfaragványokat, illetve a domonkosok Szt. Miklós templomának⁹ feltárása során előkerült sírköveket a Fővárosi Múzeum kapta meg, amiket később a Halászbástya nagy saroktoronyában helyeztek el, ez lett a Múzeum kőtára.

A helyhiány egyre elviselhetetlenebbé vált, ezért újabb és újabb beadványok születtek az egész gyűjtemény anyagának befogadására alkalmas épület kijelölése tárgyában. A Tanács 1928-ban megvásárolta a Károlyi palotát a Fővárosi Múzeum elhelyezésére, valamint Schmidt Miksa (1866–1935) műbútorgyáros végrendelete értelmében a múzeum 1935-ben megkapta a kiscelli kastélyt. Ekkor bezárták a városligeti épületet.

A súlyosan sérült királyi palota területén 1946-ban a helyreállítási munkákkal egyidejűleg feltárások kezdődtek Gerevich László (1911–1997) régész vezetésével. Ennek eredményeképpen a középkori palota nagyvonalakban rekonstruálhatóvá vált. A rengeteg emlékeanyag elhelyezésére és tudományos feldolgozására a Halászbástya kőtárában nem volt mód, ezért Vas Zoltán polgármester elrendelte a volt budai városháza (I. ker. Szentháromság u. 2.) műemléki helyreállítását és az épületet a Középkori Múzeum elhelyezésére jelölte ki.¹⁰

Az 1950-es évek második felében a politikai vezetőség úgy döntött, hogy a királyi palotában múzeumi központot alakítsanak ki. A középkori gótikus királyi palota maradványai a jelenlegi „E” épület alatt helyezkednek el, így kézenfekvőnek látszott, hogy itt kapjon helyet a Vármúzeum, hogy a romokat a látogatók is megtekinthessék. A Szentháromság utcai épületből 1967 márciusától költöztették át a gyűjteményt a palotába, és az első kiállítást 1968

elején már meg is nyitották. A múzeum neve hamarosan Budapesti Történeti Múzeumra változott.

Megállapíthatjuk, hogy a régészeti feltárások és a várostörténeti kutatások eredményei szükségessé tették a gyűjtemények korszakonkénti elválasztását az őskortól a legújabb korig.

Összefoglalva az eddigieket:

Az Aquincumi Múzeum az elődje a mai Ókortörténeti Osztálynak valamint az Ős- és Népvándorlás kori Régészeti Osztálynak. (III. ker. Szentendrei út 139. és Záhony u. 3.)

☉ a Fővárosi Múzeumból [Városliget] fejlődött ki a mai Vároستörténeti Osztály és a Képzőművészeti Osztály. (III. Kiscelli u. 108.)

☉ a Halászbástya saroktoronyában elhelyezett Középkori Kömléktár volt az „őse” a Középkori Osztálynak. (Budavári Palota „E” épület)

Mindebből kitűnik, hogy a Budapesti Történeti Múzeum osztályai a főváros különböző helyein találhatók.

A múzeum központja a Budavári Palota „E” épületében van, ennek oka, hogy itt kapott helyet a múzeum főigazgatója és a Gazdasági Hivatal, vagyis innen irányítják az intézmény tevékenységét.

A BTM könyvtárának szervezeti felépítése és feladatai

Ahogy szerveződtek a tudományos osztályok, annak megfelelően alakultak a hozzájuk tartozó könyvgyűjtemények is. Hosszú ideig a dolgozószobák könyvespolcain gyűltek az alapvető szak- és kézikönyvek, valamint a legújabb szakirodalommal foglalkozó publikációkat közlő folyóiratok. Ezek a könyvgyűjtemények az egyes osztályok „kézikönyvtárai” voltak, még nem létezett az önálló szervezeti egységként működő könyvtár. Az állomány gyarapodása szükségessé tette, hogy a könyveket „feldolgozzák” és rendszerezék.¹¹

1967-ben a Szentháromság térről a Budavári Palota déli szárnyába költözött a Középkori Osztály és vele együtt a könyvgyűjteménye is. A második emelet egyik tágas termében szabadpolcos könyvtárat alakítottak ki. A könyvtárosi munkát előbb egy, majd két tudományos munkatárs látta el. Elkezdődött a könyvek és a folyóiratok szétválasztása, az állomány katalogizálása. Néhány év múlva már itt végeztek a központi feladatokat is pl. a könyvek és folyóiratok rendelését mindhárom könyvtári részleg számára.

1973 februárjában főigazgatói rendelkezés született arról, hogy a Múzeum különböző osztályaihoz tartó, egymástól független könyvtárak egységes könyvtárként működjenek. A főigazgató¹² a könyvtárat önálló osztállyá alakította, élére osztályvezetőt állított. Az egységesített könyvtári munkával megvalósulhatott az egységes leltári és katalógusrendszer kialakítása, az állománygyarapításban az átfedések megszüntetése, az egyes részlegek szakszerű működtetése.

A könyvtár szervezeti felépítését az 1987. június 26-án életbe léptetett Szervezeti és Működési szabályzat határozza meg:

Korlátozottan nyilvános szakkönyvtár, a kutatók kiszolgálásában támaszkodik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményére, a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Könyvtárára, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének Könyvtárára.

A könyvtár feladata a régészeti kutatásokhoz és a múzeumi munkához szükséges dokumentumok beszerzése és rendelkezésre bocsátása. Gyűjtőkörét az időhatárok szerint osztották fel a múzeumi osztályoknak megfelelően.

Mint fentebb már közöltük, a múzeum osztályai Budapest különböző területén találhatóak, értelemszerűen a könyvtár is három helyen van. A Középkori Könyvtárban intézik a mindhárom részlegre érvényes központi feladatokat; a szerzeményezést, a magyar és nemzetközi kiadványcserét,¹³ itt talál-

ható a központi katalógus (könyvek szerzői betűrendes katalógusa, folyóirat katalógus, archív gyűjtemények katalógusa).

Szólnunk kell az egyes részlegekben található gyűjtemények korszakhatáiról, mivel ezek eltérnek a történettudományokban általánosan elfogadott korszakfelosztásoktól, amelynek oka egyrészt, a szoros kötődés Budapesthez, másrészt a régészeti kutatásokban használt korszakfelosztások. Ennek értelmében:

- ☉ a Régészeti Könyvtár (új nevén Kuzsinszky Bálint Könyvtár, Aquincum) gyűjteményébe azok a nemzetközi és magyar művek tartoznak, amelyek az őskortól a honfoglalás koráig tartó időszakkal foglalkoznak,
- ☉ a Középkori Könyvtár (Budavári Palota) a honfoglalás korától Buda felszabadításáig (1686) tartó időszak régészeti illetve történeti irodalmát gyűjti,
- ☉ az Újkori Könyvtár (Kiscell) gyűjteményébe az 1868 utáni szakirodalom tartozik.

A könyvtári részlegek gyűjtőköre

Mindhárom részleg gyűjtőkörébe tartozik:

- Budapest története • településtörténete • hadtörténete • gazdaság- és társadalomtörténet • művészettörténet • építészet, műemlékvédelem •
- földrajz, történeti földrajz, térképek • muzeológia, restaurálás • a Budapesti Történeti Múzeum története • kiállítási katalógusok • a történelem segédtudományai (numizmatika, genealógia, heraldika, szfragiszтика, diplomatika stb.)

A Régészeti Könyvtár (Aquincum) gyűjteményébe tartozik a fentiekén túl: egyetemes ős- és ókortörténet, népvándorlások kora, Magyarország története az ős- és ókorban a honfoglalás korában, a régészet, az ókori írók munkái.

A Középkori Könyvtáréba: középkori egyetemes történet a 17. sz. végéig, magyar történelem az őstörténet és a honfoglalás korától 1686-ig, levéltári jegyzékek és forrásközlések, középkori régészet, egyháztörténet, képzőművészet, geodézia, irodalomtörténet, könyvtári szakirodalom.

Az Újkori Könyvtár gyűjteményébe: művelődéstörténet, képzőművészet, levéltári jegyzékek, forrásközlések, egyháztörténet, néprajz, szociológia, irodalomtörténet, könyvtári szakirodalom, Budapest statisztikája, Budapest munkásmozgalma, budapesti útikalauzok.

A Muzeális Értékű Dokumentumok gyűjteménye

A Muzeális Értékű Dokumentumok gyűjteményének keletkezésével kapcsolatban két dolgot kell megvizsgálni:

1. Melyek voltak azok a szerzeményezési lehetőségek, amelyek a könyvtár birtokába régi könyveket juttattak?
2. Mikor teremtődött meg az a szervezeti és személyzeti feltétel, hogy ezek a ritka könyvek különgyűjteményt képezzenek?

Az első kérdésre a válasz, hogy a múzeum egykori tudományos munkatársai saját korszakukban gyűjtötték a legfontosabb műveket és az ő hagyatékukból kerültek a múzeum tulajdonába. A múzeumalapító Kuzsinszky Bálint könyvhagyatékához 1939-ben jutott az intézmény. Mivel ő elsősorban a római kori régészettel foglalkozott, így kötetei is ehhez a korszakhoz kapcsolódnak, s ezeket a Régészeti Könyvtárhoz került és különgyűjteményként kezelik. Nagy Lajos (1897–1946), – aki Kuzsinszky egykori tanítványa volt az egyetemen – 1922-től dolgozott a Fővárosi Múzeumban és az aquincumi régészeti feltárásnak jelentős eredményei fűződnek nevéhez. Ezek közül legjelentősebb a világ egyetlen (eddig felfedezett) római korból fennmaradt vízior-

gonája. Hagyatékának egy részét 1946-ban vette át a múzeum, könyveiből a Régészeti és a Középkori Könyvtár kapott. Kuzsinszky másik kitűnő tanítványa *Horváth Henrik* (1888–1941) volt, aki 1935-ben került a Fővárosi Múzeumhoz, létrehozta a Középkori Kömléktárat a Halászbástyában (a mai étterem helyén), és 1938-ban a múzeum főigazgatója lett. Hagyatékát 1941-ben vette meg a múzeum, a könyvek a Középkori Könyvtárba kerültek. *Garády Sándor* (1871–1944) régész a középkori Buda topográfiájának kutatásával, Mátyás király vadaskertjének feltárásával szerzett érdemeket. Hagyatékából 1945-ben a Középkori Könyvtár is kapott köteteket.

Nagy mennyiségű könyvhöz az 1950-es években és a '70-es évek legvégén jutott a Budapesti Történeti Múzeum, amit az Országos Széchényi Könyvtár Főlépeltár Elosztó Központjában végzett válogatási lehetőség adott. Ebben az időben számos olyan művet kapott a könyvtár, amit később a Muzeális Értékű Dokumentumok Gyűjteményébe soroltak.

Ami a könyvtári munkához szükséges személyi feltételeket illeti, megállapítjuk, hogy a gyűjtemény összetétele szempontjából hasznos volt az a gyakorlat, hogy egészen 1984-ig a könyvtárat egy-egy tudományos dolgozó (régész, történész) kezelte és gyarapította. A könyvtári feladatok ellátása a kutató munkatárs számára azonban teherként jelentett és a megfelelő könyvtári szakmai ismeret hiánya mind a mai napig érezhető a könyvtári nyilvántartásokban, az állomány feltártságában. Az 1970-es évek legvégén a múzeumi vezetés – ugyanúgy mint sok más tudományos intézmény vezetője – lépéseket tett annak érdekében, hogy a könyvtári munkához megfelelő személyi és szervezeti feltételeket teremtsen. Az új munkatársak már szakképzett könyvtárosok voltak.

A könyvtár (saját elnevezése szerint) Archív Gyűjteményének időhatára

Az 1/1967. (VI. 18.) MM sz. rendelet lehetőséget ad a tartalmi értékek figyelembevételére. Ez teszi lehetővé, hogy a könyvtárak más-más időhatárokat jelöljenek meg muzeális értékű dokumentumgyűjteményük kialakításánál. Ez az időpont valamilyen módon jelentős évforduló az intézmény, vagy a település szempontjából. A Központi Statisztikai Hivatal például az 1867-es évet tekinti időhatárnak, mert ez az önálló magyar Statisztikai Hivatal felállításának éve, és a könyvtár megalapításának éve is. A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárában muzeális értékű dokumentumoknak tekintik az 1873-ig megjelent munkákat, mert ez a dátum Pest-Buda-Óbuda egyesítésének, Budapest megszületésének éve. A Könyvtár *Archív Gyűjteménye* nem holt állomány, hanem szerves részét képezi az állomány egészének, mindennapos eszköze a tudományos munkának, és egyes kötetei szerepelni szoktak a múzeum egy-egy kiállításán.

A Budapesti Történeti Múzeum mindhárom könyvtári részlegének *Archív Gyűjteményéről* megosztási statisztikát készítettünk, hogy világosabb képet kapjunk egyrészt arról, hogy milyen a külföldi és a magyar kiadású művek aránya, másrészt azok időbeli megoszlása. A statisztikában nem a kötetek darabszámát közöljük, hanem a műveket.

A Régészeti Könyvtár megfelelő elhelyezése (a Károlyi palotában) 1980-ban oldódott meg.¹⁴ Az állomány egészéből válogatták ki azokat a műveket, amelyekből létrehozták az Archív Gyűjteményt.

A legkevesebb archív könyv ebben a könyvtárban (Kuzsinszky Bálint Könyvtár) található. Ennek magyarázata talán az lehet, hogy összességében kis volumenű azoknak a régészeti és történeti műveknek a száma, amelyek az ős- és ókorral, valamint a ma-

gyar honfoglalás korával foglalkoztak és e publikációk 1873-ig megjelentek.

A Kuzsinszky Bálint Könyvtár Archív Gyűjteményének megoszlási statisztikája:

megjelent könyvek	hazai	külföldi	összesen
1500-ig	-	-	-
1501 – 1600-ig	-	-	-
1601 – 1700-ig	-	1	1
1701 – 1800-ig	10	19	29
1801 – 1850-ig	18	24	42
1851 – 1873-ig	23	70	93
Összesen:	51	114	165

Tartalmi összetétel szerint a régészeti irodalomból van a legtöbb, de akadnak görög-római történetírók műveiből is. A könyvek főleg német nyelvűek és német nyelvterületen lévő nyomdákban származnak. A magyar régészeti irodalom kezdeti korszakának jeles képviselőitől (*Schönwisner István* 1738–1818, *Érdy János* 1796–1871, *Rómer Flóris* 1815–1889) származó tudományos munkák ma is forrásértékű kézikönyvek.

A Középkori Könyvtár Archív Gyűjteményét 1978-ban alakították ki a teljes állomány revíziója során. Az összes 1873 előtt megjelent kötetet kiemelték, és az újonnan elkészült üveges szekrényben helyezték el, kialakították a szerzői betűrendes, valamint a raktári katalógust.

Ez a gyűjtemény tartalmi értékeivel, valamint a bennük lévő metszetekkel igen nagy értéket képvisel, és a kutatók gyakran használják tudományos munkájukhoz.

A Középkori Könyvtár Archív Gyűjteményének megoszlása

megjelent könyvek	hazai	külföldi	összesen
1500-ig	-	1	1
1501 – 1600-ig	1	5	6
1601 – 1700-ig	1	36	37
1701 – 1800-ig	70	31	101
1801 – 1850-ig	94	31	125
1851 – 1873-ig	86	12	98
évszám nélkül	-	4	4
Összesen:	252	120	372

A táblázat alapján világosan látszik, hogy a Magyarországon kiadott könyvek kétszer akkora mennyiséget képviselnek a gyűjteményben, mint a külföldön megjelentek.

A tartalmat tekintve a történeti tárgyúak vannak túlsúlyban, jelentősek az oklevéltári közlések olyan szerzőktől mint például Pray György, Katona István, Fejér György.¹⁵ Ezek a szerzők a 18. század végén olyan jelentős forráskiadásoknak voltak tudós szerzői, akiknek műveit a kutatók ma is rendszeresen használják. A történeti munkák mellett igen jelentősek a régészeti tárgyú könyvek, nem egyet ezek közül Rómer Flóris és Ipolyi Arnold írt.¹⁶ Igen becsesek azok a helytörténeti művek, amelyek kimondottan Budapest történetének kutatásához, a régészeti lelőhelyek azonosításához szolgálnak segítségül. A kutatók munkájához alapvető források azok a helységnévtárak, amelyeknek számbavételi szándéka megteremtette a 19. század első évtizedeiben a statisztikákat és helytörténeti alpműveket. A statisztika egy sajátos új ágának megjelenését – többek között – *Palugyay Imre* négy kötetes közigazgatási statisztikája mutatja, a megyei közigazgatás számszerű bemutatásával.¹⁷ *Rupp Jakab* kiváló történeti topográfiai munkái ugyancsak megtalálhatók a gyűjteményben.¹⁸

A gyűjteményben több olyan munka található, amelyek reprint kiadásokban ismét napvilágot láttak, például *Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* 1-2. köt.; *Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára* 1-2. köt.; *Hunfalvy János: Magyarország és Erdély eredeti képekben* Rajzolta Rohbock Lajos. 1-3. köt.; *Rupp Jakob: Buda-Pest és környékének helyrajzi története*.

A Kiscelli kastély (Újkori Osztály) felújítását 1977-ben kezdték el, ezért a könyvtár teljes állományát a Középkori Könyvtárba (pontosabban annak padlására) szállították és ott végezték el az újraleltározást és rekatalogizálást, amit 1979-ben befejeztek. 1982-ben már az újonnan kialakított könyvtári helyiségekbe költöztették vissza a könyveket. A könyvtárhoz tartozó folyosó két oldalán beépített üveges szekrényeket állítottak fel, ezekben helyezték el az Archív Gyűjteményt és a régi folyóiratok évfolyamait.

Az Újkori Könyvtár Archív Gyűjteményének megoszlása

megjelent könyvek	hazai	külföldi	összesen
1500-ig	-	-	-
1501 – 1600-ig	-	5	5
1601 – 1700-ig	1	136	137
1701 – 1800-ig	142	86	234
1801 – 1850-ig	422	68	490
1851 – 1873-ig	123	14	137
Összesen:	691	309	1003

Az adatokból látható, hogy az Újkori Könyvtár rendelkezik a legnagyobb különgyűjteménnyel, mivel gyűjtőköre tágabb mint a másik két könyvtáré, valamint az újkori témájú művek száma összehason-

líthatatlanul több, mint a korábbi történelmi koroké. A legnagyobb csoportot a Pest-Buda történetével foglalkozó anyag képezi, ezt követi a Magyarországról és az egyetemes történelemről szóló könyvek csoportja, legkisebb hányadát a vegyes anyag tartalmazza. Ebben a vegyes összetételű részben található lexikonok, szótárak, statisztikák, útleírások, első kiadású szépirodalmi művek, teológiai és egyháztörténeti munkák, valamint 19. századi folyóiratok példányai. Nyelvi megoszlását tekintve a magyar és német nyelvű anyag mennyisége csaknem azonos, a latin sokkal kevesebb, és alig van más nyelvű könyv. A Magyarországon kiadott művek száma több mint a duplája a külföldön megjelenteknek.

Összefoglalás

A Muzeális Értékű Dokumentumok Gyűjteménye, a könyvtárak állományában lévő régi ritka dokumentumok a nemzeti érték részét képezik, ezért az ilyen gyűjteményekre külön rendeleteket alkottak, amelyeket a könyvtáraknak végre kellett hajtani. Ezek a dokumentumok tudománytörténeti, nyomdatörténeti, könyvtörténeti szempontból is jelentősek.

A tudományos intézmények általában az 1970-es évek közepétől kezdtek a könyvtári munkához megfelelő személyi feltételeket teremteni (a könyvtárakra vonatkozó szigorú rendeletek és utasítások hatására), ami lehetővé tette, hogy a teljes állományból kiválogassák a muzeális értékű dokumentumokat és felállítsák a MED Gyűjteményt.

Az ilyen különgyűjteménynek a kezelése eltér a könyvtár más állományrészének kezelésétől, és valamennyi könyvtár elsődleges feladata a dokumentumok épségben való megőrzése. Az épségben való megőrzés nem kis feladat, hiszen figyelemmel kell kísérni a könyvek „egészségét”, például nem betegítették-e meg a rovarok, a gombák, vagy csonkított-

ták meg valamelyik kötetet a gyanú felett álló olvasók, mivel megnőtt a kereset a könyvgyűjtők körében a régi nyomtatványok, metszetek és térképek iránt.

Jegyzetek

1. Segítséget nyújt ehhez: A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve 1969-1988. Bp. : OSZK, 1990. című kötet, valamint az azóta megjelent aukciós katalógusok.
2. A múzeum kialakulásának folyamata meglehetősen bonyolult. Számos publikáció jelent meg az egyes osztályok létrejöttéről, illetve rövid, összefoglaló ismertetések a múzeum egészéről. A legalaposabb és legrészletesebb feldolgozást K. Végh Katalin végezte el. Munkájának címe: A Budapesti Történeti Múzeum az alapítástól az ezredfordulóig. Bp. : BTM, 2003.
3. Rómer Flóris: Előterjesztés az alakítandó városi múzeumokról. In: Századok, 1869. 192-193. p.
4. Zs. G. [Zsigmondi Gusztáv] A régészeti leletek ügyének szabályozása a főváros területén. In: Archaeologiai Értesítő Új Folyam VII. 1887. 189. p.
5. Végh Katalin: Kuzsinszky Bálint és a Fővárosi Múzeum : A Budapesti Történeti Múzeum elődjének megszervezése és működése 1938-ig. Bp. : kézirat, 1988. (6. p.)
6. Kuzsinszky Bálint (1864-1938) Tanár, régész, etnográfus, múzeumlazgató. Torma Károly mellett az Aquincumi ásatásokon dolgozott, majd az ásatások vezetője lett. Tevékenysége eredményeként 1894. máj. 10-én megnyílt az Aquincumi Múzeum. Nagyszámú publikációja a római korról foglalkozik. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1941-ben Kuzsinszky Bálint emlékéremet alapított fiatal kutatók részére.
7. BTM A., Archív ig. ikt. sz.: 10/1898.
8. Schöpfung Aladár: A Fővárosi Múzeum. In: Vasárnapi Ujság, 1907. VI. 9. 458-459. p.
9. A falmaradványokat beépítették a Hilton Szálloda épületébe, a Miklós torony megmaradt része a szálloda két új szárnya között látható. A rajta lévő, Mátyás királyt ábrázoló dombormű eredetije a németországi Bautzen városkapuján van.
10. Tanulmányok Budapest Múltjából 16. (1964.) 28. p.
11. A könyveket a többi műtárggyal együtt vezették be a leltárkönyve. Az újkori könyvtárban 1961-től kezdtek külön leltározni, de hosszú ideig a könyvtárat csak segédgyűjteményként kezelték valamennyi osztályon.
12. Dr. Horváth Miklós
13. A múzeumnak a kiállítási katalógusokon kívül számtalan saját kiadványa van, s mivel ezekben angol/német összefoglaló is olvasható, nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi kiadványcserében is jól fel tudja használni a könyvtár. A BTM legfontosabb kiadványai:
Budapest Régiségei. 1889 óta jelenik meg, a legutóbbi kötet a 37. (2003)
Tanulmányok Budapest Múltjából. 1932 óta jelenik meg, a legutóbbi kötet a 31. (2003)
BTM Műhely. 1988–1992 között hat kötet jelent meg.
Monumenta Historica Budapestinensia. 1936–2003 között 12 kötet jelent meg.
Aquincumi füzetek. 1994-től évenkénti jelentés az ásatási munkákról, a legutolsó kötet a 10. (2004)
A Fővárosi Képtár katalógusai (Kiscelli múzeum). 1994 előtti évtizedekben szórványosan adták ki, azóta rendszeresen. 2003-ban jelent meg a 125. kötet.
14. 1998 júliusában a Károlyi palotában lévő helyiségeket el kellett hagyni, ekkor a Régészeti Osztállyal együtt a könyvtár is Aquincumba költözött.
15. Pray György (1723–1801) jezsuita történetíró, az egyetemi könyvtár vezetője. Élete fő műve az „Annales Regum Hungariae ab anno Christi 997 ad annum 1564.” Őt kötetben írta meg az ország történetét az államalapítástól I. Ferdinánd haláláig. Ez az első szakmai igényű szintézis. Ennek folytatása 1564–1780-ig a három kötetes „Historia Regum Hungariae cum notitiis praeviis”, ami szintén levéltári források alapján készült. (A könyv nagy méretű, 22 x 35 cm)
Katona István (1732–1811) ugyan elmarad Pray György munkássága mögött, de műve nagyon értékes. Ő írta meg – a kezdetektől saját koráig – a legrészletesebb összefoglaló magyar történetet, „Historica critica regum Hungariae ...” címmel, amelynek 42 kötet 1779–1817 között jelent meg különböző helyeken (Buda, Pest, Pozsony). E hatal-

mas művet a benne felhalmozott források mennyisége miatt ma is gyakran használják.

Fejér György (1766–1851) nagyváradi kanonok, történétíró, monumentális alkotása a „Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis” 43 kötetes forrásgyűjtemény. Felhasználta Cornides Dániel (1732–1788) kéziratban maradt hagyatékát. A kötetek 1829–1844 között Budán jelentek meg.

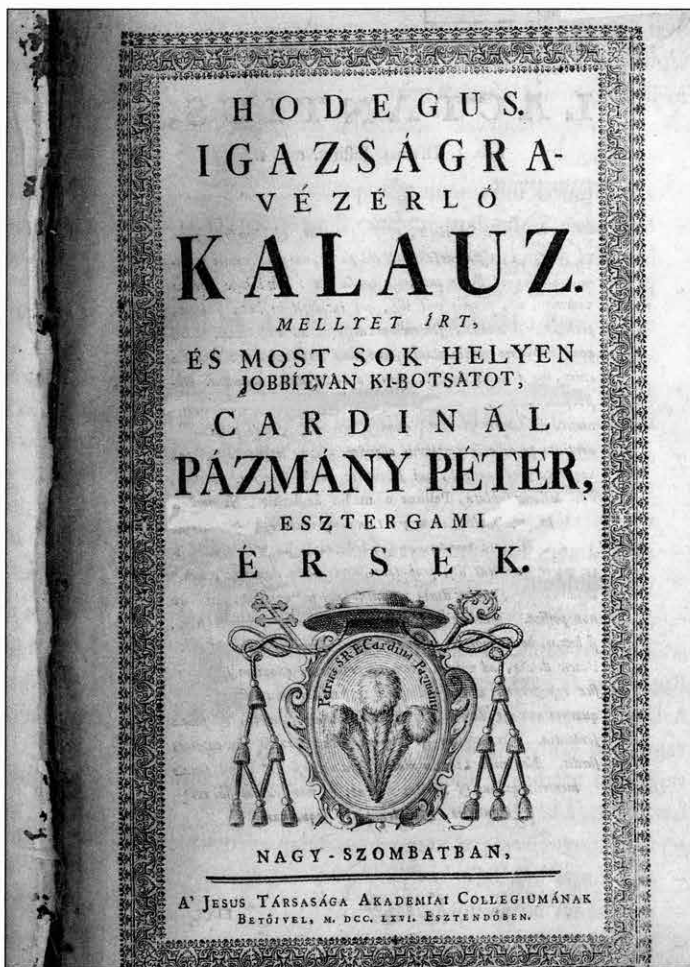
16. Rómer Flóris Ferenc (1815–1889) bencés tanár, természettudós, történész, régész. Egyike a magyar régészettudomány megalapítójának. Az MTA Archaeologiai Bizottságának tagja, majd előadója, és a Bizottság szaklapjának, az Archaeologiai Értesítőnek az elindítója. Nagyszámú publikációja forrás értékű.

Ipolyi Arnold (1823–1886) r.k. főpap, etnográfus, történész, régész. Egyike a magyar régészettudomány megalapítójának. Rómer az ő hatására kezdett régészettel és etnográfiával foglalkozni. Művészeti pártoló és műgyűjtő. Kincseinek jelentős hányada az esztergomi Keresztény Múzeumba került, a néprajzi tárgyuakat a Néprajzi Múzeum kapta meg. Nagyszámú publikációja forrás értékű.

17. Palugyay Imre (1818–1876) statisztikus és jogtörténész. Jelentős műve a „Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása.” Pest : Landerer-Heckenast, 1852.
18. Rupp Jakab (1800–1879) numizmata, levéltáros és kiváló topográfiai munkásságot is végzett. „Buda-Pest és környékének helyrajzi története” Pesten, 1868-ban jelent meg.

Illusztráció a BTM Könyvtárának archív gyűjteményéből

Pázmány Péter (1570-1637) esztergomi érsek, bíboros, az ellenreformáció vezéralakja. Vita-iratai, prédikációi, imádságai kimagasló szerepet játszottak a magyar irodalmi nyelv megmentésében. „Isteni igazságra vezérlő kalauz” (Pozsony, 1613) című munkájának negyedik kiadása (Nagyszombat, 1766) van a könyvtár birtokában.

Info Technology Supply Ltd.

GALE VIRTUÁLIS REFERENZS KÖNYVTÁR

Ingyenes országos kísérleti hozzáférés

A *Gale Virtuális Referenzs Könyvtár (Gale Virtual Reference Library)* elektronikus referenzs könyvek adatbázisa, amely lehetővé teszi bármely típusu és méretű könyvtár számára, hogy kiépítse saját e-könyv-gyűjteményét a megkívánt ütemben, és a rendelkezésére álló gyarapítási összegben belül.

Az új szolgáltatás lehetővé teszi:

- a referenzs könyvek használatát az egész intézményben belül;
- az e-könyvek folyamatos gyarapítását;
- elérésüket a standard Internet Böngészőn keresztül, hasonlóan más adatbázisokhoz;
- Boole algebra szerinti keresést;
- valamennyi e-könyvben az egyidejű keresést (cross searching), vagy csak a kiválasztott könyvben;
- az e-könyvek összekapcsolását a könyvtár katalógusával a szabad MARC rekordokon keresztül;
- a korlátlan elérést (unlimited access), tetszőleges számú egyidejű használatot;
- a távoli elérést;
- az eredmény kinyomtatását, elektronikus levélben továbbküldését;
- az adatbázis speciális hardver nélküli használatát;
- a raktári kapacitással való takarékoskodást.

Rugalmas és egyszerű keresés

A *Gale Virtuális Referenzs Könyvtár* lehetővé teszi egy vagy több könyv vásárlását, a keresést egy könyvben, vagy akár a teljes gyűjteményben. Emellett egyszerű a használata, a képernyő tartalmazza:

- az e-könyv rövid ismertetését és címlapja fényképét,
- az e-könyv indexeit,
- az e-könyv tartalomjegyzékét,
- az illusztrációk jegyzékét,

- hiperlinkeket az e-könyvön belüli kapcsolódó tartalmakhoz.

Választási lehetőség

A *Gale Virtuális Referenzs Könyvtár* több mint 150 referenzs művet tartalmaz, közte enciklopédiákat, almanachokat, sorozatokat, a könyvtár tehát számos témában tud megbízható referenzs információt nyújtani általuk. Gale folyamatosan menedzseli az Ön gyűjteményét, a könyvtár olvasói csak a a megvásárolt e-könyv-címeket látják. A *Gale Virtuális Referenzs Könyvtár* több száz új címmel fog bővülni, így a könyvtár folyamatosan építheti-bővítheti gyűjteményét. A címek teljes jegyzéke a kiadási dátummal együtt az alábbi helyen található meg: <http://www.gale.com/ebooks>

INGYENES KÍSÉRLETI HOZZÁFÉRÉS!

2004. szeptember 15. és október 31. között a *Gale* és az *Info Technology Supply Ltd.* közösen ingyenes kísérleti hozzáférést nyújt a *Gale Virtuális Referenzs Könyvtár* válogatott e-könyveihez, az ország valamennyi könyvtárának és más érdeklődő intézményének. Kérjük az alábbi módon lépjen be:

- <http://www.galeuk.com/saurtrials/hungary>
- adja meg nevét és intézménye nevét, e-mail címét
- és a jelszót: ebooks.

Győződjön meg arról, hogy milyen egyszerű az elektronikus referenzs könyvek használata, és élvezze előnyeit!

További információ:

Info Technology Supply Ltd., Magyarország:

Szántó Péter (peter@itsltduk.com)

Gale/KG Saur, München:

Ulrike Engel (ulrike.engel@thomson.com)